

To si je lahko razložiti: pravljice Ele Peroci so nastale iz konkretnih doživetij, v domačem okolju, in so temu okolju ostale tudi zveste. To jih je zaznamovalo s pristrčnostjo in hkrati zavrlo njihov domišljjski razmah. Kljub očarljivi intimnosti ostane v veljavi ugovor zoper njihovo plahost.

Pesniška zbirka *Jožeta Šmita Pol za šalo, pol za res* je razdeljena v tri skupine: v pesmi, uganke in otroški koledar z dvanajstimi pesmimi o mesecih. Snovno so pesmi navezane na tradicionalne otroške motive: na jok in smeh, šolske nezgode, živali in prirodo. Vsekakor bi lahko pesnik ta svet bolj približal sodobnemu otroku in posamezne motive moderniziral. V nekaterih pesmih se mu je to tudi posrečilo, vendar je v večini verzov izpričal preskromno iznajdljivost. Šmitove pesmi so pravzaprav verzificirane epizode in anekdote, bolj zunanje učinkovite kot notranje doživete, ob katerih naj bi se otrok sprostil in nasmejal. Humor brez vsiljive pedagoške morale je njihova odlika, vendar je tudi humor največkrat zgolj v situaciji in poanti, medtem ko bralec ne najde drobnih duhovitosti v posameznih verzih. Nekateri pesmi zavoljo tega pogrešajo pristrčne topline — zlasti pesmi o mesecih —, medtem ko se v drugih, n. pr. v pesmi *Pridni Stane*, anekdota skorajda že sprevrže v banalnost. Nekaj pesmi v prvem razdelku in enainštirideset metaforično lepo zgrajenih ugank nosi težo zbirke, ki bi bila brez nekaterih ponesrečenih motivov lahko kvalitetno precej bolj enotna.

Smitova zbirka že od vsega začetka ni imela kdo ve kako pretencioznih ciljev: rada bi nasmejala otroke, in to se ji bo v glavnem posrečilo. Mimo te ugotovitve pa je vseeno treba podčrtati ugovor zoper njeno preskromno domiselnost.

Pod črto tega razmišljanja o treh novih mladinskih knjigah bi torej lahko zapisali tole priporočilo:

Langus: več discipline.

Peroci: več drznosti.

Šmit: več izvirnosti.

To razmišljanje seveda ni bilo vsestransko, ker se je omejilo zgolj na neke specifične probleme otroškega pisanja. Toda tudi ta preprosta računsko operacija je izpričala izredno občutljivost mladinskih tekstov. Dejstvo, da so se vsi trije avtorji morali spoprijeti z istimi estetskimi problemi, dokazuje, da so ti problemi dokaj splošni in bistveni, samemu razmišljanju in njegovim rezultatom pa daje širšo veljavo.

Mitja Mejak

MED LJUDMI IN V SVETU JANEZA TRDINE

(Ob devetem zvezku Zbranega dela)

Prav na posebno polico bi bilo treba posaditi knjige Janeza Trdine: zraven tistih redkih mojstrov, ki jih rad jemlješ v roke tudi še dolgo po tem, ko so se umaknili poslednji primerki iz prodajalen, pa jih odpiraš na kateri koli strani in jih vedno znova rad prebiraš — celo takrat, ko namen ni najbolj čist, ko bo treba — pisati o prebranih straneh.

Kaj daje našemu mojstru pravico, da tako visoko sodimo o njegovem delu? Najprej čista in pogumna misel, ki ga je vodila pri vsem njegovem pisanju in ki jo je sam takole povedal: »Pero mi ne piše ad usum delphini;

izročil sem se in zapisal vodnici Resnici in boginji Kritiki; te sta moji edini avtoriteti; in potem živo zanimanje za ljudi in poznavanje ljudi v tistem kotu »od Višnje gore do Metlike, od Krškega do Ribnice in Kočevja«, do tiste zemlje, ki jo je tolikokrat prekrizal podolgem in počez in preživel z njenimi ljudmi toliko samotnih ur v pomenkih; in predvsem to, da je znal potem najti snovem iz teh pomenkov tako svojevrstno in pristno umetniško podobo. Zanimal ga je, po njegovih lastnih besedah, predvsem ljudski značaj. Iz opazovanja teh ljudi, njihovih radosti in tegob so zrasli vseskozi stvarni, naravni in resnični portreti ljudi in usod v knjigah, o katerih je Cankar ob neki priložnosti zelo na kratko, pa zelo zadeto povedal »drugi so pisali za narod, Trdina piše iz njega«. To pa je tudi ena izmed poglavitnih prvin Trdinovega pisanja in pisatelj se je je dobro zavedal; pisal je tako, kakor mu je velevala vest in pisateljska inspiracija, pa čeprav je dobro vedel, da ne piše ljudskih povesti v takrat že docela sprofaniranem pomenu te besede: »Niso te bukve ne katekizem ne kaka pobožna čitanka, ampak popis resničnih zgodb iz človeškega življenja«, zato »ne more biti drugače, nego da se pripoveduje mnogo grdega, napačnega in sramotnega«, sicer pa »za kmete in nezrelo mladino moje knjige tako niso pisane...«

Ni torej težko razumeti, da literatura te vrste ni mogla upati na posebne simpatije v tistih dneh, ko je nastajala, pa tudi ne kmalu za tem. Zato je ostala prva izdaja Trdinovih spisov torzo in zato nobena založba med obema vojnama ni dala pobude za natis katere izmed njegovih knjig, kaj šele za novo ureditev njegovega dela. Tako je ostal velik del Trdinovih spisov domala nedostopen vse do prvih zvezkov Zbranega dela, ki ga je začela izdajati Državna založba v redakciji Janeza Logarja pred desetimi leti. V njem smo prvič brali široko zasnovane memoarske spise, s katerimi je odprl naš mojster v slovenski književnosti novo, v taki obliki še skoraj neznano literarno zvrst, saj so te strani Trdinovega dela ne le živ dokument dobe in človeka, dokument, kakršnih ima naše slovstvo malo, ampak tudi sicer svojevrstno, res še ne do kraja izbrušeno, pa vendar lepo in tehtno literarno delo; znova smo prebirali prelepi venec »Bajk in povesti o Gorjancih«, ne le tiste redke, ki so edine kdo ve kako zašle v nekatera šolska berila, temveč predvsem tiste, v katerih se je pisatelj odmaknil od svojega sicer tako vabljivega sveta bajnih bitij v živo stvarnost svojega dne; prihodnji — in to bodo hkrati poslednji zvezki — bodo razgrnili pred nami še primer literarnega narodopisnega dela v naši književnosti, »Izprehod v Belo krajino«, knjigo, ki je kot ena redkih Trdinovih dočakala v zadnjih letih celo nov, vendar pa žal nedopustno sčrtan ponatis, za tem pa bo z dvanajstim zvezkom, ki naj odstre pogled v najbolj intimen kotiček, v korespondenco, njegovo Zbrano delo sklenjeno.

Deveti zvezek, ki je dal pobudo za to poročilo, ni zaključena celota. V njem je dvaindvajset zgodb, od katerih ima vsaka svojo preprosto zaporedno številko od enajst do dvaintrideset — vse pa zelo skromno skupno ime »Črtice in povesti iz narodnega življenja«.

Trdina je hotel pokazati v teh »črticah in povestih« predvsem na nepregledno vrsto tistih reči, ki so tesnile v njegovih dneh življenje našega malega človeka, hkrati pa je hotel opozoriti na to, da je ta človek v svojem jedru zdrav, domiseln, željan življenja in poln volje do dela; da torej ni v njem, pač pa v vsem tem, kar ga obdaja, vir njegovi zaostalosti, njegovi nemoči. Odgrnil je zaveso tako na široko, da zaživi pred nami še danes, ko znova pre-

biramo te strani, tako živa in verjetna podoba ne le narodnostnih, temveč tudi socialnih razmer na Slovenskem v sedemdesetih letih, kakršne ne najdemo v nobeni zgodovinski knjigi ne iz tistih ne iz poznejših let, da pustimo ob strani paralelo z domačim leposlovjem tistega časa, ki je šlo pogosto z zavezanimi očmi mimo vseh problemov, kakršnih se je loteval Trdina s pogumnim in brezobzirnim, pa čeprav nič manj občutljivim peresom in v nič manj žlahtni, pa četudi hoté drugačni literarni podobi. Koliko tragičnih usod se plete v teh zgodbah, koliko zavoženih in povoženih človeških življenj, ki jih ni uničilo nič drugega kakor človeška zloba in zaostalost. Prav ta kranjska zaostalost je razgledanega moža še posebej bolela in z grenkobo je primerjal domače razmere celo z onimi pri sosedih: »V društvenem življenju vlada na Hrvaškem mnogo večja svoboda nego v zvezani, zbegani in zamorjeni Sloveniji.«

Iz takih razmišljanj je zrasla zgodba o simpatičnem Rusu Fortunatovu, ki ga je pripeljala želja po spoznavanju med naše ljudi, pa so mu avstrijski policijski vohuni zagrenili, zaslepljeni nazori katoliškega božjega namestnika pa uničili življenje; ob verski zaslepljenosti, ki jo je Trdina pretresljivo razgrnil na primer v povesti o Franji, je načel v zgodbi Kleščarjevega sina takrat akuten socialni problem — ženitev neenakih po premoženju, in ga še posebej plastično vpletel v črtico »Kmečki in beraški zakoni«; med temi in takimi bolečimi zgodbami je pokazal skoraj idilično vizijo o Hudevcih, kmetih iz zaselka pod Kačjo ritjo, ki so vsi ene misli in zato vse dosežejo, ki nimajo ne hlapcev ne dekel, ampak si rajši med sabo pomagajo v vsaki sili: »Vsaka hiša seveda ima svojega gospodarja, pa žive tako, kakor da bi delala cela vas eno samo družino... Če je komu trdo za denar, mu ponudi sosed kar sam... Nima vsaka hiša ključavnice, pa se ni prigodila še nikoli nobena tatvina... In kadar ima kdo kako pot, se vzdignejo vsi in ga spremljajo... Skupaj stoje ali hodijo tudi po sejmu, da se jim ljudje težko ogibljejo; nazadnje sedejo skupaj za eno mizo, če je mogoče, gotovo pa vselej v eni krčmi...« Pa tudi ta Trdinova pripoved ni bajka; sam je šel med te ljudi, ko je slišal dober glas o njih in sam je doživel med njimi prav takšne reči in jih popisal v tej prikupni zgodbi, ki bi jo lahko imeli za prisposodbo idealne socialistične skupnosti na vasi... V naslednjih zgodbah je Trdina že spet bolj grenak. V črtici »Pri mrliču« je z živo besedo popisal in s prav tako ostrim peresom obsodil razvade, ki jih je srečal v dolenskih vaseh in ki so ga kot rojenega Gorenjca še posebej prizadele, v »Popotnji« je obsodil nečloveški odnos domačinov in duhovnikov do ljudi, ki gredo »z grehom« pred oltar in zapisal v eni poslednjih črtic tega zvezka še prav posebno odkrito in žolčno obsodbo svetohlinstva, obsodbo, ki je še posebno dragocena iz ust tega sicer objektivnega, včasih pa že kar do gornje meje prizanesljivega ocenjevalca, ki duhovščini pri vseh svojih liberalnih nazorih ni bil gorak.

Se veliko bolj značilna kakor ta črtica (»Tercijalke«) pa je ona, ki ji je Trdina dal ime »Jezuitske misije«. Res škoda, da ni razgrnil prizanesljivi in tolerantni poštenjak vsega tako, kakor je mislil in v svojih konceptih že tudi povedal. Ta široka freska, ki kaže v živih barvah človeško bedo, dobro voljo in slabo meso, nič manj kakor zablode ljudstva pa pokvarjenost tistih, ki so hoteli to ljudstvo voditi in mu soditi — v našem primeru »jebuzitov«, kakor jih Trdina v svojih zapiskih imenuje — bi bila lahko še veliko bolj plastična, ko bi ne vodilo Trdine toliko — do neke mere kajpada razumljivih — obzirov.

Žal je res, da se je v njem kdaj pa kdaj oglasil tisti Cankarjev »starokopitni šolmašter, ki hodi po svetu in prodaja lepe nauke kakor Ribničan rešeta«.

Zelo zgrešeno pa bi bilo kajpada, ko bi zaradi ostrine Trdinovega peresa in zaradi njegove volje, da poišče svojim črticam in povestim take žive snovi, ocenjevali spise tega zvezka zgolj po vabljenosti in aktualnosti samih motivov. Te črtice in povesti, nenavadno ostre in nič manj tenkočutne podobe socialnih razmer na Dolenjskem v sedemdesetih letih preteklega veka, res niso »povesti« v tistem običajnem, takrat pri nas udomačenem pomenu te besede, to pa zato, ker se je Trdina hoté umikal taki formi in iskal obliko, ki je bila blizu njegovemu značaju in pisateljskemu temperamentu. Odtod skopost njegovega pripovedovanja in skromni okvir zbiralca narodnega blaga, v kakršnega tako rad vpleta svoje zgodbe.

Eni od tistih, ki tako misel najboljše podpirajo med vsemi v tem zvezku, je dal Trdina ime »Kukavica«.

»Blaž Krenec je bil človek pokvečenega života in grdega, čudno stlačenega obraza...« Tako je Trdina začel svojo povest, ki je po motivu, pa tudi po sicer nadvse skopi obdelavi najbolj pretresljiva med vsemi njegovimi, zaradi svojevrstne simbolike pa bi ji težko našli vzporednico v domači in nemara tudi v tuji književnosti.

Tega Blaža Krenca, ki je vsem ljudem le v zasmeh, naš pisatelj pa se rad pomenkuje z njim, je srečal nekega dne — s puško. Blaž je povedal, da je že dolga leta lovec, toda ne mara ne za lisice ne za zajce: »Zalezujem rajši hudega ptiča, proti kateremu je jastreb pišče, kragulj pišče, orel pišče, veste, jaz streljam kukavice...« Kukavice zato, ker v tuja gnezda odlagajo svoj zarod... Še nikomur ni povedal Blaž svoje povesti, ki mu je zbudila tolik srd na tega ptiča, to pot pa je »oznanil svojo rano in skrivnost«:

Neko nedeljo ga je srečal grajski gospod in ga poprašal, zakaj se vendar ne ženi? Da vé za lepo dekle, ki ga bo rada vzela, tako je povedal nesrečnemu staremu fantu, ki je že zdavnaj napravil križ čez take reči. In res ga je Rozalka vzela in čez pet mesecev mu je rodila sina in Blaž ga je bil tako vesel, da je ukal od radosti in ničesar napačnega ni videl pri vsem tem. Potem pa so mu gospod župnik s posmehom odprli oči: »Greh se je zgodil pred zakonom, če ga nisi storil ti, ga je pa kdo drug...« Pa je Blaž odpustil ženi in rodila mu je še drugega, njegovega sina, kukavica pa je odraščala v gnezdu, kljuvala je domačega ptiča noč in dan, tako dolgo, da ta ni mogel več vzdržati in je pobegnil v svet. Kukavica se je pozneje izgubila v svetu, Lukec, tako je bilo Blaževemu fantu ime, pa je poiskal starega očeta in ga povabil k sebi na Hrvaško, kjer naj bi zaživel z njim dobro življenje. Blaž pa ni šel. Sinu je dejal tako, da ne more pustiti svojih Kranjcev — tistih Kranjcev, ki jim je bil samo za posmeh! Sam v sebi pa je vedel za pravi vzrok in svojemu sobesedniku ga je zaupal: »Škodo in jezo so mi delale kranjske kukavice, ne pa hrvaške. Na Kranjskem preganjam in pobijam te spake z veseljem, naj bo vreme kakršno hoče...« In Blaž je ostal in je streljal kukavice, simbol svoje nesreče.

Na devetih straneh je povedal Trdina to zgodbo. Z najbolj skopimi besedami, pa v čudovitem, preprostem in živem jeziku jo je povedal; na devetih straneh, ki pa odtehtajo marsikatero pripovedno delo z vse drugačnim obsegom in z vse drugačnim slovesom od te pozabljene povesti, ki jo — koliko ljudi na Slovenskem pozna?

Dušan Moravec